

Əli RÜSTƏMOV
Pedaqoji elmlər namizədi, doseni
Nuriyə MUSTAFAYEVA
«Kompüter mərkəzi»nin mühəndisi

ELEKTRON KİTABXANA PROBLEMİ

3-cü məqalə

Elektron kitabxanaların komplektləşdirilməsinin bəzi məsələləri

Məlum olduğu kimi, kitabxana fondlarının ənənəvi komplektləşdirilməsində ədəbiyyatın alınması əvvəlcə planlaşdırılır. Belə halda komplektləşdirmə mənbələri kitabxana kollektoru, əlaqədar kitab mağazaları, dövrü nəşrlərin əlaqədar abunə agentliyi və əvvəlcədən məlum olmayan ayrı-ayrı şəxslərin və təşkilatların müəyyən kitabxanaya verdiyi kitab hədiyyələridir. Elektron nəşrlərin, sənədlərin və digər bu kimi elektron resursların kitabxanalara komplektləşdirilməsi mənbələri və üsulları xeyli fərqlidir.

Elektron sənədlərin və digər resursların kitabxana fondlarına komplektləşdirilməsi üçün ilk növbədə kitabxananın internetlə geniş əlaqələndirilmiş elektron kitabxanası və ya heç olmasa inkişaf etmiş lokal kompüter şəbəkəsi olmalıdır. Sonuncu deyilən halda kitabxana uzaqlaşdırılmış informasiya resursları ilə komplektləşdirilə bilməz, ancaq optik və digər tip disklərdə yazılan kitablar, jurnallar və profilə uyğun olan məlumat bazaları ilə komplektləşdirilə bilər. Digər tərəfdən, əlaqədar kitabxanada çap sənəd fondunda geniş, dünyəvi maraq kəsb edən nadir və qiymətli nüsxələr (milli ədəbiyyat) rəqəmləşdirilmiş formata keçirilib, yəni «skanirovka» edilib elektron kitabxanaya daxil edilə bilər. Bu da elektron sənədlərlə komplektləşdirmənin daxili mənbəyi hesab edilir. Optik və digər tip disklərdə buraxılan elektron nəşrlər və məlumat bazaları nəşriyyatlardan və digər əlaqədar təşkilatlardan adi çap əsərləri kimi pulköçürmə yolu ilə alınə bilər.

Elektron sənədlərin və digər əlaqədar resursların (məsələn: biblioqrafik məlumat bazaları, elektron kataloqlar, web-saytlar və s.) əsas komplektləşdirmə mənbəyi internet resurslarıdır. Bu texnologiyadan istifadə etdikdə tez-tez yeniləşdirilən, əlavələr edilən və pulsuz yayılan elektron sənəd növlərinin komplektləşdirilməsi əlverişli deyil. Belə halda əlaqədar elektron sənəd növünün və massivinin vaxtaşırı aktualaşdırılmasını həmin resursu istehsal etmiş (hazırlamış) qurumun öz üzərinə qoymaq, resursa dair biblioqrafik və ünvan məlumatlarını isə ya kitabxananın məxsusi elektron kataloquna, ya da xüsusi registrinə (istifadə üçün tövsiyə olunan informasiya resurslarının siyahısı) daxil etmək daha məqsədəuyğundur.

İnternetdə olan pullu informasiya resurslarından kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsinin hazırda istifadə edilən ən kütləvi üsulu müraciət (istifadə) üçün lisenziyanın (pulödəmə əsasında bağlanan müqavilə) alınması, istifadə ediləcək elektron sənədlərin biblioqrafik yazılarının (təsvirlərinin) tərtibi və internet şəbəkəsi vasitəsilə kitabxananın oxucularına təqdim olunmasıdır. Bu üsul xeyli maliyyə və əmək sərfi tələb edir. Çünki bu prosesdə bir sıra hüquqi və təcrübi məsələlər [1,2] zaman etibarilə təkmiləşdirilməlidir. Bununla komplektləşdirilən elektron materiallar fiziki olaraq sahibkarın, yəni informasiya təchizatçısının ixtiyarında qalır, kitabxanalar isə alınmış lisenziyanın şərtlərindən asılı olaraq onlardan müvəqqəti və ya daimi istifadə hüququna malik olur.

İstənilən komplektləşdirmə üsulunda sənədlərin profilə uyğun olaraq dəqiq seçilməsi oxucu sorğusunun və tələbatının dərinədən öyrənilməsi ilə bağlıdır. Çap və elektron sənədlərin istifadəsi üçün ştrix-kodlaşdırma sistemi tətbiq etmiş, həmçinin registrasiya (qeydiyyat) edilmiş elektron resursları olan avtomatlaşdırılmış kitabxanalarda oxucu sorğularının təhlili çox sadə və asandır. Ştrix-kod sistemi hər bir çap və elektron sənədin istifadəsinin kompleks xarakteristikasını (sənədin adı, növü, tipi, istifadə intensivliyi və s.) aşkarlamağa və ümumiyyətlə fondun istifadəsinin

bütün cəhətlərini müəyyən etməyə imkan verir. Bu prosesdə üsulu ilə hesablama demək olar ki, yoxdur.

İstər ənənəvi, istərsə də elektron kitabxanaların vacib problemlərindən biri ədəqədar kitabxananın profilinə uyğun olaraq yüksək keyfiyyətli sənədlərin seçilməsidir. Bəzi mütəxəssisləri fikrincə elektron sənədlərin komplektləşdirilməsində seçmə üsulunun istifadəsi qismən lazımdır. Bu üsul ancaq optik disklərdə buraxılan nəşrlər üçün tətbiq edilməlidir; digər uzaqlaşdırılmış elektron-informasiya resurslarının komplektləşdirilməsində isə seçmə aparmaq gərəksizdir. Çünki həmin resursların tərkibi və məzmunu tez-tez dəyişir və aktuallaşdırılır, yeniləşdirilir, əlavə edilir və s.

Digər qrup mütəxəssislər komplektləşdirmə üçün çap əsərlərində olduğu kimi elektron nəşrlərin və sənədlərin (resursların) seçilməsini vacib hesab edirlər. Onların arqumentləri aşağıdakı fikirlərlə əsaslandırılır:

1. Müraciət (axtarış, istifadə) üçün çoxlu sayda elektron informasiyalar təqdim olunur, onların adları və sayı sürətlə artır. Buna görə də seçmədə səhvlərin olması ehtimalı artır.

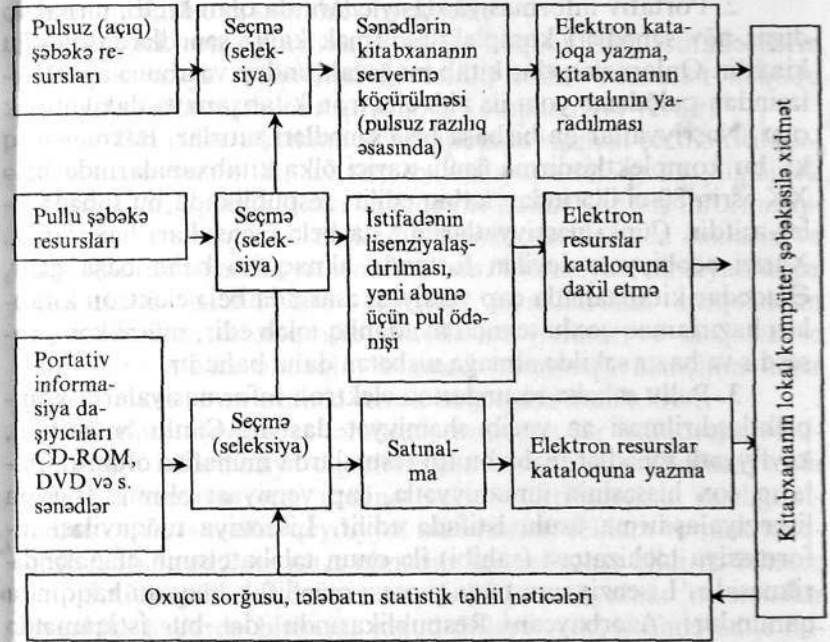
2. Uzaqlaşdırılmış şəbəkə resursları getdikcə daha çox ikinci növ sənədlərlə təqdim olunur. Məsələn: referatlar, annotasiyalar, tezislər və s. Təcrübələr göstərir ki, referatların çox hissəsi əsasında ilkin nəşrin (oriqinalının) məzmun keyfiyyətini dəqiq müəyyən etmək çətindir.

3. Sürətlə artan elektron resurslar tam şəkildə elektron variantda dərc edilir. Onlar üçün referatlaşdırma metodları və mexanizmi işlənmişdir.

Deyilən səbəblərə görə elektron kitabxanalara açıq veb saytların kəmiyyətini deyil, seçmə yolu ilə onların komplektləşdirmə keyfiyyətini artırmağa çalışırlar. Elektron informasiyaların komplektləşdirmə mənbələrinin seçilməsində peşəkar kitabxanalarının aparıcı rolunu əvəz edən başqa bir vasitə yoxdur. Qeyd edək ki, kitabxananın vacib funksiyalarından biri təkcə komplektləşdirmə prosesində deyil, həmçinin sənədlərin təkrar komplektləşdirilməsində, ədəbiyyatın fondan çıxarılmasında və depozitar

fondun təşkilində [3] seçmə aparmaqdır. Ən böyük kolleksiyaya (115000 adda), yəni fonda malik olan ABŞ-ın Konqres Kitabxanası bir sıra obyektiv və subyektiv amilləri nəzərə alaraq komplektləşdirmə aparır. Elektron resursların formalaşdırılmasına xüsusilə böyük diqqət yetirilir.

Xarici elektron resurslarla elektron kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi və oxuculara xidmət texnologiyası aşağıdakı şəkildə (şəkil 1) verilmişdir [4, c.58].

Şəkil 1. Xarici elektron informasiya resurslarının komplektləşdirilməsinin və onlarla oxuculara xidmətin texnoloji sistemi.

Beləliklə şəkildən görürük ki, bütün mövcud olan elektron informasiya resursları 3 tərkib hissədən ibarətdir:

1. Pulsuz, yəni hamı üçün açıq olan şəbəkə (internet) resursları. Bu resursları istifadə etmək, yəni öz məxsusi serverinə (elektron saxlayıcısına) keçirmək üçün resurs sahiblərindən icazə almaq lazımdır. Çox zaman yalnız birdəfəlik istifadə üçün razılıq almaq da lazım gəlmir. Ancaq kitabxana hər hansı bir web-sənədi, yaxud biblioqrafik məlumat bazasını öz elektron fonduna keçirmək və mühafizə etmək istəyirsə, sənəd sahibindən təqribi razılıq almalıdır, yəni onun saytında sadəcə olaraq qeydiyyatdan keçməlidir. Burada heç bir pul tələb olunmur.

2. Portativ informasiya daşıyıcılarında olan kitab, jurnal və digər növ sənədləri komplektləşdirmək kağız sənədlərdə olduğu kimidir. Onları əlaqədar kitab mağazalarından və abunə agentliklərindən puldönmə yolu ilə alıb elektron kitabxanaya daxil etmək olar. Nəşriyyatlar da birbaşa belə sənədləri satırlar. Baxmayaraq ki, bu komplektləşdirmə üsulu xarici ölkə kitabxanalarında hələ XX əsrin 80-ci illərindən tətbiq edilir, respublikada bu sahədə işlər zəifdir. Çünki nəşriyyatlarımız da belə məhsulları hazırlamır. Xarici ədəbiyyatı deyilən formada almaq isə baha başa gəlir. Əlaqədar kitabxanada çap versiyası əsasında belə elektron kitabları hazırlamaq çoxlu texniki avadanlıq tələb edir, mürəkkəb prosesdir və hazır şəkildə almağa nisbətən daha bahadır.

3. Pullu şəbəkə resurslarına elektron informasiyaların komplektləşdirilməsi ən vacib əhəmiyyət daşıyır. Çünki ən aktual, keyfiyyətli sənədlər məhz bu tip resurslarda mühafizə olunur. Onların çox hissəsinin ümumiyyətlə, çap versiyası olmur. Burada lisenziyalaşdırma üsulu istifadə edilir. Lisenziya müqaviləsi informasiya təchizatçısı (sahibi) ilə onun tələbatçısının əlaqələndirilməsidir. Lisenziyanın hüquqi əsası müəlliflik hüququ haqqında qanundur. Azərbaycan Respublikasında da bu istiqamətdə «Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» qanun qəbul edilmişdir. Lakin burada intellektual elektron mülkiyyətin, daha dəqiq desək elektron informasiyaların lisenziyalaşdırılması məsələləri dolğun şəkildə öz əksini tapmamışdır. Elektron informasiyanın lisenziyasının əsas xüsusiyyəti odur ki, o sahiblik hüququ deyil, yalnız istifadə hüququ verir. Lisenziya ilə elektron informa-

siyanın istifadəsinə müxtəlif şərtlər və məhdudiyətlər qoyulur (məsələn, istifadə yeri, istifadəçi yerinin miqdarı, istifadənin yoxlanılması, arxivləşdirmə (ehtiyat surətin yaradılması), arxiv materiallarına müraciət və s.)).

Pullu istifadə üçün hazırlanmış elektron informasiya resurslarının komplektləşdirilməsini təmin etmək üçün konkret lisenziya müqaviləsinin əsas şərtlərini qısaca olaraq göstərək [1, s. 107]:

1. Lisenziya materialları milli və beynəlxalq qanunlarla qorunan müəlliflik və sahiblik obyektidir;

2. Elektron resurslara müraciət hüququ olan istifadəçilərin tərkibi lisenziya müqaviləsi ilə təsdiq edilir. Müraciət hüququ ancaq əlaqədar təşkilatda qoyulmuş kompüterlərə verilir;

3. Əlaqədar təşkilatın kompüterində işləmək şərti ilə istifadəçilərə icazə verilir ki, axtarış, baxmaq (oxumaq) və yükləmək əməliyyatları aparsın, şəxsi istifadə məqsədilə alınmış informasiyanı çapa versin, yaxud öz kompüterinin yaddaşında saxlasın və digər informasiya daşıyıcısına keçirsin. Lisenziyası olmayan digər təşkilatların istifadəçiləri elektron jurnallardakı məqalələrin mündəricatına, biblioqrafik təsvirlərinə (referat və məqalələrin tam mətni istisna olmaqla) baxmaq (oxumaq), həmçinin digər axtarış imkanlarını istifadə etmək hüququna malikdirlər;

4. Fərdi qeydiyyat şəraitində müəyyən bir istifadəçinin istifadə etdiyi informasiya digərləri üçün ümumaçiq informasiya ola bilməz. Lisenziya verən təminat verir ki, istifadəçinin razılığı olmadan onun istənilən qeydiyyat materialları reklam vermək məqsədilə istifadə edilə və icazə olmadan üçüncü şəxsə bildirilə bilməz;

5. Əlaqədar lisenziya obyektini olan saytdakı materiallar aşağıdakı hallarda birbaşa, yaxud dolaylı yolla istifadə edilə bilməz:

a) geniş yaymaq məqsədilə və sistemətlər olaraq surətlərin alınması, yaxud nümayiş (qismən jurnalların buraxılışının surətini çıxarmaq qadağandır);

b) kütləvi informasiya vasitələrində dərcetmə, yaxud açıq istifadə üçün internetdə yerləşdirmə;

c) təkrar yayma, satma, yaxud sublisenziyalaşdırma, cümlədən pullu xidmət üçün istifadə etmə, lisenziya almış təşkilatın istifadəçi olmayan istənilən şəxsə istənilən formada sistem şəkildə xidmət və ya təminat (fasilsiz xidmət).

Lisenziya əsasında istifadəsinə icazə verilmiş informasiya məhsulunun ilk elektron formatdan forma və məzmun dəyişmək, hər hansı bir digər elektron sistemə adaptasiya və digər dillə tərcümə edib kütləvi tirajla yaymaq müəllif və digər mülkiyyət hüquqlarının pozulması hesab edilir. Lisenziya müqaviləsi informasiya məhsulunun sahibi (naşir və nəşriyyat tərəfindən çap formasında olan təşkilatın rəhbəri tərəfindən imzalandıqdan, möhürlə təsdiq edildikdən və alındıqdan sonra rəsmi qüvvəyə minir.

Kitabxanalarda lisenziyalaşdırma məsələləri ingilis mütəxəssisi T.Xaavistonun rus dilinə də tərcümə edilmiş məqaləsində [1] nisbətən dolğun əks etdirilmişdir.

Qeyd etməliyə ki, lisenziya istifadəçi dairəsinin dəqiq qeydiyyatını və uçotunu tələb edir. Lisenziyalaşdırılmış elektron informasiya məhsullarının istifadəsində aşağıdakı qrup istifadəçilərə qiymətdə güzəşt edilir:

- tələbələr;
- professor-müəllim heyəti;
- universitetin digər əməkdaşları və elmi işçilər;
- universitet tərkibinə daxil olmayan qeyri-kommersiya idarələrinin elmi işçiləri.

Lisenziya müqaviləsində bu hallar da nəzərə alınır:

1. İstifadəçinin avtorizasiyası (həqiqi istifadəçi imtiyazı). Baxımdın bir sıra cavabı mübahisəli olan suallar vardır: istifadəçinin avtorizasiyasını necə təmin etmək lazımdır?, yəni lisenziya müqaviləsinə uyğun olaraq şəbəkə resursundan əlaqədar istifadəçi kateqoriyası üçün müəyyən edilmiş imtiyazları təyin və onları əməl etmək necə təşkil edilməlidir? Məsələn, ancaq universitet işçilərinə xidmət edilmirmi? Buraya ancaq daimi işləyən işçilər (şəxslər) aiddirmi, universitetə ezamiyyətə gələn işçilər buraya da daxil edilmirmi? Universitetin fəxri üzvlərinə (doktorlarına) xidmət

edilmirmi? Əlaqədar universitetin bütün tələbələrinə, yoxsa lisenziyalaşdırılmış resursun tematikasına uyğun olan fakültələrin tələbələrinə xidmət edilir? İstifadə yerinə görə məhdudiyət qoyulurmu? İstifadəçilərin avtomatlaşdırılmış işçi yerləri ərazi üzrə necə yerləşdirilmişdir və avadanlıqlarla necə təchiz edilmişdir? Kitabxananın qeydiyyatdan keçmiş işçilərinə necə xidmət etməli?

2. İstifadə yerinə görə məhdudiyət. Ən məqsədəuyğun variant ancaq kitabxananın binası daxilində istifadədir. Lakin bu tədbir tələbələr və əməkdaşlar üçün heç də həmişə əlverişli deyil. Buna görə də əlaqədar universitetin bütün ərazisindən elektron resursu müraciət etmək üçün imkan yaradılmalıdır. Tələbə yataqxanalarından, müəyyən ərazidən elektron resurslara müraciətin təşkil edilməsi lisenziya müqaviləsində nəzərə alınmalıdır.

3. Lisenziya müqaviləsinin mətnində yazılmış xüsusi şərtlər və qeydlər. Müqavilədə lisenziya resursunun istifadə qaydalarının müəyyən edilməsi mürəkkəb məsələdir. Mütəxəssislərin fikrinə görə mövcud lisenziyalarda mənfi cəhət xüsusi şərtlərin çoxunun naşirə, yəni onun hüququnun təmin edilməsinə yönəlməsidir. Əyani olmaq üçün nümunəvi lisenziyanın [1] «xüsusi şərtlər» bölməsinin bir hissəsini qeyd edək. Bu hissə müəyyən məqalənin hər hansı bir hissəsini mühafizə etmək üçün icazə almaq məsələsinə aiddir: Fotosurətlərin, cədvəllərin, məqalə siyahılarının istifadəsinin yuxarıda verilən hallar istisna olmaqla naşirin razılığı olmadan məqalənin heç bir hissəsi kompüter sistemində nümayiş və mühafizə edilə bilməz və ya hər hansı digər üsullarla yayıla bilməz.

4. Texniki problemlər. Elektron resursun istifadəsinə dair müəyyən kitabxana ilə lisenziya müqaviləsi bağlamış naşiri hətta kitabxananın icazəsi olsa da, texniki vasitələri qaydasında olmayan istifadəçiyə həmin resursdan istifadəyə icazə vermir. Elektron resurslardan istifadənin müxtəlif tipli və məzmunlu lisenziya müqavilələrinin olmasına baxmayaraq onlar getdikcə vahid formaya gətirilir və sayca ixtisar olunur. Aparat-program vasitələri də vahidləşmə istiqamətində inkişaf edir. Hazırda istifadəçinin

marağını və nəşirlərin imkanlarını nəzərə alan 4 tip standart li senziya müqaviləsinin modeli işlənmişdir:

1. Ayrıca tədris və elmi idarələr üçün; 2. Elmi idarələr kon sorsiumu üçün; 3. Ümumi, kütləvi və xüsusi dövlət kitabxanalar üçün; 4. Kommersiya, şirkət, kompaniya və digər sahibkar qu rumların kitabxanaları üçün.

Hazırda əsas problem kitabxanaların, yaxud digər istifadə çilərin nəşirlərlə müəlliflik hüququ baxımından münasibətləri tən zim etmək deyil, müəlliflərlə nəşirlərin münasibətlərinin səmərəli təşkili problemdir.

Elektron kitabların və bu növə daxil edilən digər birdəfəlik nəşirlərin (soraq kitabları, lüğətlər və s.) kitabxana fondlarına alınması həm qiymət, həm də komplektləşdirmə mexanizmi baxımından xüsusi problem yaratır. Çünki onların komplektləşdirilməsi çap kitablarının komplektləşdirilməsi prosedurasına yaxındır. Lakin elektron kitabların qiymətləri nisbətən bahadır. Elektron kitabların formaları və alınması haqda yuxarıda qısaca deyildi.

Nisbətən mürəkkəb və hələlik tam araşdırılmamış, hələ edilməmiş problem elektron jurnallara qiymətqoyma problemi dir. Bu istiqamətdə nəşirlər müxtəlif modelləri təcrübədən keçirir. Məsələn: elektron versiyanın çap versiyası ilə əlaqələndirilməsi, birləşdirilməsi; jurnalların mümkün istifadə yerinin lisenziyalaşdırılması; kitabxana konsorsiumları üçün xüsusi qiymətlər qoyulması [5] və s.

Elektron jurnallara abunə qiymətini müəyyən edərkən əlaqədar nəşir bir qayda olaraq, informasiya bazarında öz yerini qoruyub saxlamağa və ənənəvi (çap) nəşirlərdən gəlir əldə etməyə çalışır. Belə ki, elektron jurnalların abunə qiymətləri çap jurnallarına nisbətən bahadır, lakin onlar vasitəsilə operativ və daha geniş dairədə yəni uzaq məsafədən şəbəkə vasitəsilə müraciət etmək və bazar rəqabətində davam gətirmək mümkündür. Bazarda isə iqtisadi vəziyyət getdikcə çətinləşir: jurnallar getdikcə bahalaşır, kitabxanaların lazımı abunə vəsaiti çatmır və buna görə də abunəçilərin çayı getdikcə azalır. Bütün bunlara görə bir sıra yeni

qiymətqoyma strategiyası işlənib tətbiq edilir. Bunlar əsasən aşağıdakılardır:

1. Elektron və çap jurnallarının ayrılmaz kombinasiyası. Belə halda elektron versiyasının qiyməti qəsdən ayrılmır. Bu strategiyı kitabxanalar daha çox dəstəkləyir;

2. Elektron və çap versiyasının kombinasiyası. Belə halda elektron versiyanın abunəsi üçün 1 çap vahidinin qiymətinə 10%-dən 20%-ə qədər əlavə edilir.

3. Jurnalın elektron versiyasına ayrıca abunə yazılışı. Belə halda çap versiyasına abunə qiymətindən 90-95% artıq qiymət əlavə edilir. Bu strategiya nəşriyyatlar və abunə agentlikləri tərəfindən bəyənilir, kitabxanalarda isə dəstəklənmir.

4. Kitabxana konsorsiumlarına elektron jurnallara abunə üçün xüsusi qiymətlər müəyyən etməyə çalışırlar. Bu istiqamətdə bir neçə ümumi cəhətləri qeyd etmək olar:

a) çap versiyasının qiymətinə əlavələr konsorsiumun üzvlərinə müqavilədə müəyyən edilmiş əlaqədar jurnalın elektron versiyalarına, bəzən də həmin nəşriyyatın bütün elektron publikasiyalarından istifadə hüququ vardır;

b) çap versiyasına abunə qiyməti baza qiyməti kimi götürülür, elektron versiyaya 15-20% əlavə edilir;

c) müqavilə 3 il müddətinə bağlanılır;

d) bəzən konsorsiumun üzvü olan kitabxanaların sayına münasib olaraq abunə qiymətində güzəştlər edilir;

e) bəzən jurnalın elektron versiyasına abunə qiyməti baza qiyməti kimi götürülür və bununla çap versiyasının abunə qiymətində xeyli güzəşt edilir, yəni ancaq alıcının istəyi nəzərə alınır;

5. Ayrıca məsələlərlə təchizetmə metodu (metod «Plati za prosmotr»). Bu metoddan istifadə etdikdə abunə qiyməti 16-20 dollar arasında dəyişir.

6. Müəyyən jurnal məqaləsinin dərc edilməsi üçün kitabxanadan və oxuculardan deyil, müəllifdən (müəlliflərdən) pul almaq. Bir sıra nəşirlər bu metoddan istifadə edir. Belə halda abunə üçün verilmiş pullardan 15-20%-i müəllifə (müəlliflərə) verilir. Məsələn, 1998-ci ildən buraxılan "New Journal physics"-in (Yeni

fizika jurnalı) çapında bu metod tətbiq edilir [4, c.132]. Bu jurnal ABŞ Fizika İnstitutu və Almaniya Fiziklər Cəmiyyəti tərəfindən nəşr edilir. Müəlliflərin sayından asılı olmayaraq 1 məqalənin dərci üçün 500 dollar pul ödənilir. Jurnalın abunəçilərinin sayından asılı olaraq satışdan müəlliflərə 10-12% pul ödənilir.

7. Digər qiymətqoyma metodları da vardır. Məsələn:

- müəyyən nəşirin bütün jurnallarından əlaqədar mövzuda seçilmiş məqalələr toplusuna (paketinə) qoyulan qiymət. Bununla sifarişə uyğun olaraq ya elektron, ya da çap versiyası, yaxud hər iki versiya abunəçiyə verilə bilər.

- abunəçi olan müəyyən idarədə ştatda olan əməkdaşların sayını ya elektron materiallardan eyni vaxtda (paralel) istifadə edən şəxslərin sayını, ya da həmin idarədən internetə müraciət edən işçi stansiyaların ümumi sayını nəzərə alaraq qoyulan abunə qiyməti.

- proqram təminatına abunəçinin əlavə ödənişi. Bu qiymət də abunə qiymətinə əlavə edilir.

Elektron jurnala abunə yazılan kitabxana və ya hər hansı bir şəxs ona baxa (oxuya), axtarış apara və ehtiyacına uyğun olaraq öz kompüterinə köçürə bilər. Kitabxanalar üçün əhəmiyyətli olan digər cəhətlər də vardır. Məsələn, əlaqədar kitabxana abunə yazıldığı elektron jurnalları pullu kitabxanalararası abonement üçün istifadə edə bilər. Abunə müddəti qurtardıqdan sonra da həmin jurnallardan istifadə edə bilər, öz elektron kitabxanasında onların arxivini yarada bilər. və s.

Elektron nəşrlərin və sənədlərin, ümumiyyətlə elektron resursların kitabxanalarda mühafizəsindən danışarkən qeyd etməliyik ki, burada müxtəlif üsullar tətbiq edilir:

Optik disklərdə (məsələn: CD-ROM) olan elektron kitablar, jurnallar və digər belə sənədlərin çap əsərləri kimi bibliografik təsviri verilir [6], əlaqədar kitabxananın kartoçka və elektron kataloquna qoyulur. Bu növ sənədlərin özləri isə xüsusi qutularda mühafizə edilir. Hər bir optik diskin üzərinə etiket yapışdırılır və nəşrin adı buraya yazılır. Digər elektron resurslar (şəbəkə resursları) elektron kitabxanada ayrı-ayrı fayllar formasında mühafizə

edilir. Kitabxananın elektron kataloqunda əlaqədar faylın ünvanı, adı, ona müraciət rejimi qeyd edilir [7]. Bəzən elə olur ki, müəyyən kitabxananın komplektləşdirdiyi elektron sənədlər əlaqədar informasiya təchizatçısının elektron kitabxanasında saxlanılır, onların axtarış əlamətləri isə əlaqədar kitabxananın elektron kataloqunda mühafizə edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Хаависто Т. Лицензирование и публичные библиотеки// Науч. и техн. б-ки, 2001.-№3.-С.107-113;
2. Серго А. Лицензионное соглашение библиотеки// Науч. и техн. б-ки.- 2002.-№3.-С. 17-23.
3. Евстигнеева Г.А., А.И. Электронные версии депозитарных фондов научных библиотек// Науч. и техн. б-ки.- 2003.-№7.-С.5-21.
4. Шрайберг Я.Л., Земсков А.И. Электронные библиотеки: Учебник.-М., 2003.-352 с.
5. Мэррей Р. Компоненты цифровой библиотеки и их взаимодействие// Науч. и техн. б-ки.-2000.-№ 6.-С.56-68.
6. ГОСТ 7.1.2003. Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. библиографическая запись. Библиографическое описание. Введ. 01.01.2004.-М., 2004.-47с.
7. ГОСТ 7.1.2001. Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Электронные издания. Основные виды и выходные сведения. Введ. 01.01.2002.-М., 2002.-26с.

Али Рустамов

Нурия Мустафаева

ПРОБЛЕМЫ ЭЛЕКТРОННЫХ БИБЛИОТЕК

(Третья статья)

Некоторые вопросы комплектования электронных библиотек

РЕЗЮМЕ

В статье описываются основные источники комплектования электронных библиотек. Выделяются следующие ресурсы: портативные, удаленные и оцифрованные в самой библиотеке. Приводятся методы и технологии комплектования этих ресурсов. Особое внимание уделяется лицензированному доступу электронных журналов, типам и структурам лицензионных соглашений.